
Aspekty prawne transplantacji

Data publikacji: 16.05.2023 14:14

Obecnie dla wielu pacjentów jedyną szansą na odzyskanie pełnej sprawności, a często również na przedłużenie życia lub poprawę jego jakości jest transplantacja.

□

Niestety, pomimo rozwoju medycyny transplantacyjnej, liczba wykonywanych przeszczepów nie zaspokaja potrzeb oczekujących pacjentów. Z danych Poltransplantu wynika, że liczba osób oczekujących na przeszczep jest wielokrotnie wyższa od liczby dostępnych narządów. Transplantacja budzi wiele wątpliwości zarówno natury etycznej, jak i prawnej, dlatego też tak istotne jest zwiększenie poziomu edukacji społeczeństwa na temat transplantologii.

Problematykę transplantacji w Polsce, reguluje ustawa z dnia 1 lipca 2005 roku o pobieraniu, przechowywaniu i przeszczepianiu komórek, tkanek i narządów. Ustawa w sposób szczegółowy reguluje zakres legalności przeprowadzanych zabiegów transplantacyjnych. Ustawa nie zawiera definicji legalnej pojęcia transplantacja. Ogólnie rzecz ujmując, transplantacja to zabieg przeniesienia komórek (np. szpiku), tkanek (np. skóry) bądź narządów (np. serca, nerek) w obrębie jednego organizmu lub między dwoma organizmami. **Zgodnie z ustawą komórki, tkanki i narządy mogą zostać pobrane od zmarłego (przeszczepy ex mortuo) lub żywego dawcy (przeszczepy ex vivo).** Głównym celem zabiegu transplantacyjnego jest cel leczniczy. Cel ten można uznać za zrealizowany, gdy podejmowane przez lekarza czynności są nakierowane na chorobę i zmierzają do profilaktyki, diagnozy, terapii, bądź rehabilitacji osoby dotkniętej tą chorobą. Oznacza to, że aby zabieg można było uznać za leczniczy, czynności lekarza muszą być podyktowane względami zdrowotnymi i zmierzać do ratowania życia, zachowania lub przywrócenia zdrowia fizycznego, lub psychicznego człowieka.

W polskim ustawodawstwie pobranie narządów w celu ich przeszczepienia podlega jednak pewnym ograniczeniom. Regulacje te zostaną omówione poniżej.

Przeszczep od żywego dawcy

W świetle [art. 12 ust. 1 pkt 1](#) ustawy komórki, tkanki i narządy mogą być pobierane od żywego dawcy w celu przeszczepienia innej osobie, o ile pobranie następuje na rzecz:

- krewnego w linii prostej,
- rodzeństwa,
- osoby przysposobionej,
- małżonka,
- innej osoby, jeżeli uzasadniają to szczególne względy osobiste.

Ustawodawca, dopuszczając pobranie komórek, tkanek czy narządów od żywego dawcy w celu przeszczepienia, posługuje się kryterium formalnoprawnym relacji o charakterze rodzinnym oraz klauzulą generalną szczególnych względów osobistych. W świetle [art. 12 ust. 1 pkt 2](#) ustawy od wymogów tych odchodzi w odniesieniu do pobrania szpiku lub innych regenerujących się komórek, lub tkanek, kiedy to pobranie może nastąpić również na rzecz innych osób. Przyjęcie tego rodzaju konstrukcji nie wyłącza, oczywiście, dopuszczalności pobrania regenerujących się tkanek lub komórek na rzecz osób pozostających z dawcą w relacji rodzinnoprawnej, lub związanych z nim szczególnymi więzami osobistymi.

Określenie, kto pozostaje małżonkiem, krewnym w linii prostej oraz rodzeństwem czy osobą przysposobioną następuje na podstawie przepisów kodeksu rodzinnego i opiekuńczego. Małżonkiem jest osoba pozostająca w ważnie zawartym związku małżeńskim. Definicja pokrewieństwa zawarta w kodeksie rodzinnym i opiekuńczym w sposób precyzyjny rozstrzyga ewentualne spory co do tego, kogo należy zaliczyć do krewnych w linii prostej oraz rodzeństwa.

Ustawa powołuje się również na klauzulę generalną „szczególnych względów osobistych” dla uzasadnienia przeszczepu od dawcy niespokrewnionego. Przepis pozwala przyjąć istnienie szczególnego rodzaju więzi między

dawcą a biorcą, które to więzi należy oceniać, oprócz kategorii formalnej rodzinoprawnej, także w kategoriach szczególnych relacji emocjonalnych czy psychicznych łączących zainteresowane osoby. Interpretacja klauzuli generalnej użytej przez ustawodawcę może także zmierzać w kierunku przyjęcia istnienia tego rodzaju relacji między członkami rodziny niewymienionymi w przepisie. Pobranie komórek, tkanek lub narządu od żywego dawcy na rzecz osoby niebędącej krewnym w linii prostej, rodzeństwem, osobą przysposobioną lub małżonkiem, wymaga zgody sądu rejonowego właściwego ze względu na miejsce zamieszkania lub pobytu dawcy, wydanego w postępowaniu nieprocesowym, po wysłuchaniu wnioskodawcy oraz po zapoznaniu się z opinią Komisji Etycznej Krajowej Rady Transplantacyjnej. Postępowanie wszczyna potencjalny dawca komórek, tkanek lub narządu. Musi on udowodnić, że między nim a potencjalnym biorcą komórek, tkanek lub narządu zachodzą szczególne względy osobiste uzasadniające odstępstwo od wyłącznie rodzinnego charakteru przeszczepów od żywego dawcy. Regulacja ta ma na celu wyłączenie dopuszczalności pobrania tkanek, komórek lub narządów od żywych dawców niespokrewnionych w sytuacji, w której między dawcą a biorcą nie zachodzi relacja o charakterze osobistym. Przez wzmoczenie kontroli wydawanych pozwoleń chodzi o zapobieżenie sytuacjom, w których dochodziłoby do pobrania tkanek, komórek lub narządów od obcych osób z elementem komercyjnym. Zarówno Komisja Etyczna Krajowej Rady Transplantacyjnej, opiniując wniosek, jak i sąd w postępowaniu o wydanie zgody muszą dojść do przekonania, że nie zachodzi przypadek komercyjnego oddania tkanek, komórek lub narządów, a między dawcą a biorcą istnieje relacja o szczególnym charakterze osobistym.

Pobranie narządów po śmierci

Dopuszczalność pobrania tkanek, komórek lub narządów ze zwłok ludzkich została w świetle [art. 5 ust. 1](#) ustawy oparta na konstrukcji tzw. zgody domniemanej (*opting out*). Oznacza to, że co do zasady możliwe jest pobranie tkanek, komórek lub narządów ze zwłok ludzkich, chyba że osoba, z której zwłok mają być pobrane tkanki, komórki lub narządy wyraziła w tym zakresie **sprzeciw za życia**. Sprzeciw wyrażony za życia stanowi zatem o wzruszeniu przyjętego przez ustawodawcę domniemania opartego na konstrukcji domniemanej zgody. Sprzeciw musi zostać złożony za życia. Ma on co do zasady charakter osobisty. Nie można w tym zakresie udzielić pełnomocnictwa na wypadek śmierci. W piśmiennictwie wskazuje się, że sprzeciw jest czynnością podobną do czynności prawnych, osobistą i odwoalną. Jest on oświadczeniem pro futuro, czyli oświadczeniem na wypadek śmierci, które zachowuje swoją skuteczność mimo braku (utruty) przymiotu zdolności prawnej podmiotu, który złożył oświadczenie. Sprzeciw jest także czynnością *mortis causa*, a co za tym idzie, jego skutki prawne powstaną dopiero z chwilą śmierci podmiotu, który go złożył.

Dopuszczalność przeprowadzenia pobrania komórek, tkanek lub narządów w celu dokonania przeszczepu od zmarłego została wyłączona spod kompetencji decyzyjnych rodziny zmarłego, lub osób mu bliskich. Ustawodawca nie wymaga wyrażenia przez członków rodziny czy inne osoby zgody na pobranie ze zwłok osoby im bliskiej komórek, tkanek lub narządów. Przepis [art. 5 ust. 2](#) ustawy stanowi, że w przypadku małoletniego (lub innej osoby, która nie ma pełnej zdolności do czynności prawnych) sprzeciw może wyrazić za ich życia przedstawiciel ustawowy (np. rodzic). Oznacza to, że podmiot będący przedstawicielem ustawowym małoletniego bądź innej osoby, która nie ma zdolności do czynności prawnych, musi zająć stanowisko w kwestii wyrażenia sprzeciwu za życia małoletniego lub innej osoby niemającej zdolności do czynności prawnych. Wyrażenie stanowiska za życia osoby, której sprzeciw dotyczy, pozostaje wówczas wiążące. W przypadku małoletniego powyżej lat szesnastu sprzeciw może wyrazić również ten małoletni.

Sprzeciw może być złożony w jednej z trzech równorzędnych form, poprzez:

- 1)** wpis w centralnym rejestrze sprzeciwów na pobranie komórek, tkanek i narządów ze zwłok ludzkich;
- 2)** pisemne oświadczenie opatrzone własnoręcznym podpisem;
- 3)** oświadczenie ustne złożone w obecności co najmniej dwóch świadków, pisemnie przez nich potwierdzone.

Sprzeciw jest oświadczeniem odwoalnym i może być w każdym czasie cofnięty. Ustawa zakłada możliwość cofnięcia sprzeciwu w każdej ze wskazanych powyżej form.

Radca prawny

Kinga Hanusek-Bąk